

NAWU WA MADZOLONGA YA LE MINDYANGWINI

NO. 116 WA 1998

[Vona Xinawana]

[WU PFUMELERIWILE HI 20 HUKURI, 1998]

[SIKU RO SUNGULA KU TIRHA: 15 N'WENDZAMHALA, 1999]

(Tsalwa ra xinghezi ri sayiniwile hi Puresidente)

Nawu lowu wu pfuxetiwiwe eka Gazete ya Mfumo ya 35018 leyi nga sikuhatiwa 10

Nyenyenyani, 2012.

Tanihilaha wu nga cinciwa hi

Judicial Matters Second Amendment Act, No. 55 wa 2003

Jurisdiction of Regional Courts Amendment Act, No. 31 wa 2008

[ku sukela hi 9 Mhawuri, 2010]

Independent Police Investigative Directorate Act, No. 1 wa 2011

[ku sukela hi 1 Dzivamusoko, 2012] Proposed amendments by Independent Police

Investigative Directorate Act, No. 1 of 2011

(ku lulamisela a ku si tivisiwa) Ku cinca lo ku ringanyetiweke hi Swiyenge leswi nga

ta cinciwa S. 36 x Nawu wa No. 1 wa 2011 S. 18 xa Nawu wa No. 116 wa 1998

NAWU

Ku lulamisela ku nyikiwa ku nyikiwa ka swileriso swa nsirhelelo mayelana na madzolonga ya le mindyangwini; na timhaka leti fambelanaka naswona.

MANGHENELO

KU TEKELA ENHLOKWENI leswaku madzolonga ya le mindyangwini i vubihi lebyikulu eka vanhu; leswaku ku na ku humelela ka xiyimo xa le henhla ka madzolonga ya le mindyangwini; leswaku vaxanisiwa va madzolonga ya le mindyangwini va wela eka swirho swa vaaki leswi nga sirhelelekangiki; leswaku madzolonga ya le mindyangwini ya teka swivumbeko swo hambanahambana; leswaku swendlo swa madzolonga ya le mindyangwini swi nga ha endliwa eka vuxaka byo hambanahambana bya le mindyanwini; na leswaku ku lulamisa lo ku nga kona eka vaxanisiwa va madzolonga ya le mindyangwini eka nkarhi wa sweswi ku komba ku ka ku nga tirhi;

NA HI KU TEKELA ENHLOKWENI Vumbiwa ra Afrika-Dzonga, ngopfungopfu mfanelo ya ku ringana na ntshuxeko na nsirhelelo wa munhu; na ku tiboha ka matiko ya tinxaka na ku boheka ka Tiko eku heriseni madzolonga ehenhla ka vamanana na vana, ku katsa na ku boheka ehansi ka Mitwanano ya Nhlangano waTinxaka eku heriseni Minxaka hikwayo ya Xihlawuhlawu Ehenhla ka Vamanana na Timfanelo ta N'wana;

I XIKONGOMELO XA Nawu lowu ku nyika vaxanisiwa va madzolonga ya le mindyangwini nsirhelelo lowu heleleke lowu mfumo wu nga wu nyikaka ehenhla ka ku xanisiwa; na ku tisa matshalatshala lawa ya ringetaka ku tityisasa leswaku swirho leswi faneleke swa mfumo swi tirhisa ku lulamisela ka Nawu lowu hi ku hetiseka, na ku hundzisa hungu ra leswaku Mfumo wu tiyimiserile ku herisa madzolonga ya le mindyangwini.

HIKWALAHO KE A WU PASISISWI hi Palamende ya Riphabliki ra Afrika-Dzonga hi ndlel leyi:—

MAVEKETELELO YA SWIYENGE

1. Tinhlamuselo
2. Ntirho wo pfuneta na ku tivisa muvileri hi timfanelo
3. Ku khomiwa hi mutirhi wa ku rhula handle ka mpfumelelo
4. Xikombelo xa xileriso xo sirhelela
5. Ku langutisisa xikombelo na ku nyika xileriso xa nsirhelelo xa nkarhinyana
6. Ku nyika xileriso xa nsirhelelo
7. Matimba ya khoto mayelana na xileriso xa nsirhelelo
8. Mpfumelelo wo khoma endzhaku ko nyikiwa ka xileriso xa nsirhelelo
9. Ku teka matlhari na switlhavana swa nghozi
10. Ku hambanyisa kumbe ku veka etlhelo xileriso xa nsirhelelo
11. Ku va kona eka mafambiselo na ku sivela ku hangalasiwa ka mahungu man'wana
12. Matimba yo tirha

13. ku nyika matsalwa
14. Vuyimeri bya nawu
15. Ku durheriwa
16. Aphili na nkambisiso
17. Milandzu
18. Ku tirhisiwa ka Nawu hi matimba ya vuchuchisi na swirho swa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga
19. Swinawana
20. Ku cincywa ka xiyenge xa 40 xa Nawu wa 51 wa 1977, tanihlaha wu nga ciniwa hi xiyenge xa 41 xa nawu wa 129 wa 1993 na xiyenge xa 4 xa nawu wa 18 wa 1996
21. Ku herisiwa ka milawu na ku hlayisa
22. Nhlokomhaka yo koma na ku sungula ku tirha

Tinhlamuselo

1. Eka nawu lowu, handlekaloko xiyimo xi hlamusela hi ndlela yin'wana—
"tlhari" swi vula tlhari tanihilaha ri nga halmuseriwa eka xiyenge xa 1(1) kumbe xisirhelelo xin'wana na xin'wana tanihilaha xi nga hlamuseriwa eka xiyenge xa 32(1) xa *Arms and Ammunition Act*, 1969 (Nawu wa No. 75 wa 1969);
"matsalana wa le khoto" swi vula matsalana wa le khoto loyi a thoriweke hi ku landza xiyenge xa 13 xa *Magistrates' Courts Act*, 1944 (Nawu wa No. 32 wa 1944), naswona swi katsa mupfuneti wa matsalana wa le khoto loyi athoriweke hi ndlela yoleyo;

"muvileri" swi vula munhu loyi a nga kumbe a nga va eka vuxaka bya le ndyangwini na muhlamuri naswona loyi a nga kumbe a nga va kumbe a ehleketeleriwaka ku va a endleriwe xendlo xa madzolonga ya le mindyangwini, ku katsa n'wana loyi a nga eka vuhlayisi bya muvileri;

"khoto" swi vula khoto yihi na yihi ya ka majisitarata ya xifundza leyi langutisiweke eka *Magistrates' Courts Act*, 1944 (Nawu wa No. 32 wa 1944);

"ku onha nhundzu" swi vula ku onha nhundzu ya muvileri ha vomu kumbe leyi muvileri a nga na ntsakelo eka yona;

"swithavana swa nghozi" swi vula xithavana xihhi na xihhi lexi hlamuseriweke eka xiyenge xa 1 xa *Dangerous Weapons Act*, 1968 (Nawu wa No. 71 wa 1968);

"vuxaka bya le ndyangwini" swi vula vuxaka exikarhi ka muvileri na muhlamuri hi yin'wana ya tindlela leyi landzelaka—

- (a) va tekanile kumbe a va tekanile, ku katsa vukati hi nawu wihi na wihi, wa ntolovelo kumbe wa vukhongereri;
- (b) va tshama kumbe a va tshama swin'we eka vuxaka bya vukati (hambi i va rimbewu leri fanaka kumbe ro hamabana), hambu va nga tekananga kumbe a va nga tekananga, kumbe va nga koti ku va va tekana;
- (c) i vatswari va n'wana kumbe i vanhu lava nga na vutihlamuleri bya vutswari eka n'wana yoloye (hi nkarhi wun'we kumbe ku nga ri hi nkarhi wun'we);
- (d) i swirho swa ndyangu leswi na vuxaka bya ku suke eka vakokwa wa va kokwana un'we, vuxaka kumbe ku wundla;
- (e) va tshembisanile kumbe a va tshembisane ku tekana, ku rhandzana kumbe vuxaka bya ndhavuko, ku katsa vugangu lebyi ehleketeleriwaka kumbe bya xiviri, vuxaka bya timhaka ta masangu bya nkarhi wihi na wihi; kumbe
- (f) vatshama ndhawu yin'we kumbe va ka le va tshama ndhawu yin'we;

"madzolonga ya le mindyangwini " swi vula—

- (a) ku xanisa emirini;
- (b) ku xanisa eka timhaka ta swa masangu;
- (c) ntlhaveko, hi ku vulavula na ku xanisa eka swa miehleketo;
- (d) ku xanisa eka swa timali;
- (e) ku chavisa;
- (f) nxaniso;
- (g) ku sala endzhaku ;
- (h) ku onha nhundzu;
- (i) ku nghena eka ndhawu ya muvileri yo tshama handle ka mpfumelelo, laha vanhu va nga tshamiki ndhawu yin'we; kumbe
- (j) matikhomele man'wana yo lawula kumbe ku xanisa ehanhla ka muvileri, laha matikhomelo yo tano ya vavisaka, kumbe ya nga tisaka ku vaviseka eka nsirehelo, rihanyu kumbe ku va kahle ka muvileri;

"nxaniso eka swa timali" wu katsa—

- (a) ku alela ko ka ku nga twisiseki ka swa ikhonomi kumbe switirhisiwa swa timali leswi muvileri a nga na mfanelo yo swi kuma ehansi ka nawu kumbe leswi nga xilaveko eka muvileri, ku katsa swilaveko swa muvileri swa le ndyangwini, na tihakelo ta bondo kumbe ku hakela rhente eka ndhawu leyi va tshamaka swin'we; kumbe
- (b) ku herisa ndhawu yo tshama kumbe nhundzu yin'wana leyi muvileri a nga na ntsakelo eka yona ;

"xintshuxo xa xihatla xa swa timali" swi vula ku rilisiwa eka ku lahlekeriwa ka muvileri hi timali hi nkarhi wa ku nyikiwa ka xileriso xa nsirhelelo hikwalaho ka xivangelo xa madzolonga ya le mindyangwini, ku katsa—

- (a) ku lahlekeriwa hi muholo;
- (b) vutshunguri na tihakelo ta swa meno;
- (c) ku rhurha na tihakelo ta ndhawu yo tshama; kumbe
- (d) swilaveko swa le kaya;

"ntlhaveko, hi ku vulavula na ku xanisa eka swa miehleketo " swi vula ku landzelelana ka matikhomelo yo yisa ehansi kumbe ku khomisa muvileri tingana, ku katsa—

- (a) ku tshamela ku rhukaniwa, ku hlekula kumbe ku vitana hi mavito yo ka ya nga ri kahle;
- (b) ku tshamela ku xungetiwa leswi tisaka ku vaviseka emoyeni; kumbe
- (c) ku tshamela ku komba ku va u ri na vun'wini ehenhla ka munhu un'wana kumbe mavondzo, leswi fanaka na ku nghenelela eka timhaka ta muvileri leti nga ta xihundla, ntshuxeko, ku tshembheka na nsirhelelo;

"nxaniso" swi vula ku tinghenisa eka nndzelelano wa matikhomelo lawa ya tisaka ku chava ku vavisiwa eka muvileri ku katsa—

- (a) ku tshamela ku rindza, kumbe ku rhendzeleka ekusuhi na muako kumbe ndhawu leyi muvileri a tshamaka eka yona, ku tirha, ku endla kona bindzu, ku dyondza kumbe ku tikuma a ri kona;
- (b) ku tshamela ku fona kumbe ku endla leswaku munhu un'wana a fonela muvileri, ku ri na ku vulavurisana na loko ku ri nga vi kona;
- (c) ku tshamela ku rhumela, kumbe ku endla leswaku muvileri a rhumeriwa mapapila, tithelagiramu, maphasele, tifikisi, hungu ra elekitroniki kumbe swilo swin'wana;

"ku chavisa" swi vula ku vula kumbe ku hundzisa nxungeto, kumbe ku endla leswaku muvileri a kuma nxungeto, leswi katsaka ku chava;

"swirho swa Mitirho ya Maphorisa Ya Afrika-Dzonga" swi vula xirho xihhi na xihhi tanihilaha swi hlamuseriweke eka xiyenge xa 1 xa *South African Police Service Act*, 1995 (Nawu wa No. 68 wa1995);

"mutirhi wa ku rhula" swi vula mutirhi wa ku rhula tanihilaha swi nga hlamuseriwa hakona eka xiyenge xa 1 xa *Criminal Procedure Act*, 1977 (Nawu wa No. 51 wa 1977);

"ku xanisa emirini" swi vula xendlo xihhi na xihhi kumbe xendlo xo xungeta hi madzolonga ya le mirini ehenhla ka muvileri;

"vekiweke" swi vula leswi vekiweke hi ku landza xinawana lexi endliweke ehansi ka xiyenge xa 19;

"xileriso xa nsirhelelo" swi vula xileriso lexi nyikiweke hi ku landza xiyenge xa 5 kumbe 6 , kambe eka xiyenge xa 6, a swi katsi xileriso xa nsirhelelo xa nkahinyana;

"vutshamo" swi katsa ndhawu ya vana, vadyuhari na vatsoniwa;

"muhlamuri" swi vula munhu loyi a nga va eka vuxaka bya le ndyangwini na muvileri naswona loyi a nga endla kumbe ku hehliwa ku hi xendlo xa madzolonga ya le mindyangwini ehenhla ka muvileri;

"ku xanisa eka timhaka ta swa masangu" swi vula matikhomelo lawa ya xanisaka, ku yisa ehansi kumbe ku onha ku tshembha eka swa rimbewu ka muvileri;

"xandla xa majaji" swi vula xandla xa majaji loyi a thoriweke hi ku landza xiyenge xa 2 (1) xa *Sheriffs Act*, 1986 (Nawu wa No. 90 wa1986), kumbe mukhomeri wa xandla xa majaji loyi a thoriweke hi ku landza xiyenge xa 5 (1) xa Nawu lowu vuriweke;

"ku sala endzahku" swi vula ku ku tshamela ku landzelela, kumbe ku fambafamba na muvileri;

"nawu lowu" swi katsa swinawana.

Ntirho wo pfuneta na ku tivisa movilero hi timfanelo

2. Endhawini leyi ku nga va na madzolongwa ya le mindyangwini kumbe xikan'wekan'we endzhaku ka swona hi xihatla lexi kotekaka, kumbe loko madzolongwa ya le mindyangwini ya rhipotiwa, xirho xin'wana na xin'wana xa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga xi fanele —

- (a) ku nyika movilero mpfuneto ku ya hi laha swi nga ha lavekaka ku ya hi xiyimo, ku katsa ku pfuneta kumbe ku lulamisela ku va movilero a kuma ndhawu yo hlayiseka leyi faneleke na ku kuma vutshunguri;
- (b) ku yisa xitiviso lexi nga na mahungu tanihilaha swi tivisiweke movilero hi ririmi lero movilero a tihlawuleleke rona, loko swi koteka ku endla tano; naswona
- (c) loko swi koteka ku endla tano, ku hlamusela movilero vundzeni bya xitiviso xolexo hi ndlela leyi vekiweke, ku katsa na ku lulamisa lo ku a nga ku kumaka hi ku landza Nawu lowu na mfanelo yo yisa xivilelo xa vugevenga, loko swi koteka.

Ku khomiwa hi mutirhi wa ku rhula handle ka mpfumelelo

3. Mutirhi wa ku rhula a nga ha khoma muhlamuri eka ndhawu ya madzolongwa ya le mindyangwini loyi a n'wi ehleketelaka ku va a endle nandzu lowu nga na madzolongwa ya le mindyangwini ehenhla ka movulero a ri hava mpfumelelo wo endla tano.

Xikombelo xa xileriso xo sirhelela

4. (1) Muvileri a nga ha endla xikombelo xa xileriso xa nsirhelelo hi ndlela leyi vekiweke.

(2) Loko muvileri a nga yimeriwi hi muyimeri wa nawu, matsalana wa khoto u fanele ku tivisa muvileri, hi ndlela leyi vekiweke—

(a) hi ku pfuneka lo ku nga kona hi ku landza Nawu lowu; na

(b) hi mfanelo yo tlhela a yisa xivilelo xa nawu ehenhla ka muhlamuri, loko muhlamuri a endlile nandzu wa vugevenga .

(3) Ku ri karhi ku nga tshikiwi ku lulamisela ka nawu wihi kumbe wihi, xikombelo xi nga ha tisiwa hi munhu un'wana hi ku yimela muvileri, ku katsa mutsundzuxi, munyiki wa mitirho ya rihanyu, xirho xa mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga, soxaliweka kumbe mudyondzisi, loyi a nga na ntsakelo wa nhlayiseko wa muvileri: Loko ku ri leswaku xikombelo xi fanele ku tisiwa na mpfumelelo lowu tsariweke wa muvileri, handlekaleka swiyimo leswi muvileri a nga—

(a) n'wana lontsongo;

(b) hanyangi kahle emiehleketweni;

(c) titivala; kumbe

(d) munhu loyi khoto yi nga enerisekangiki leswaku a nge koti ku nyika mpfumelelo lowu lavekaka.

(4) Ku ri karhi ku nga tshikiwi ku lulamisela ka nawu wihi kumbe wihi, munhu lontsongo, kumbe munhu loyi a yimelaka munhu lontsongo, a nga ha endla xikombelo xa le khoto xa xileriso xa nsirhelelo handle ko pfuniwa hi mutswari, muwundli kumbe munhu un'wana na un'wana.

(5) Xikombelo lexi vuriweke eka xiyengentsongo xa (1) xi nga ha tisiwa ehandle ka nkarhi wa khoto kumbe hi siku leri nga riki siku ra khoto, loko khoto

yi enerisekile leswaku muvileri a nga ha vaviseka loko xikombelo xi nga tirhiwi hi xihatla.

(6) Swihlambanyo leswi seketelaka swa vanhu lava nga na vutivi bya mhaka leyi khumbekaka swi nga ha famba swin'we na xikombelo.

(7) Xikombelo na swihlambanyo swi fanele ku yisiwa eka matsalana wa le khoto loyi a nga ta swi yisa ekhoto hi xihatla.

Ku langutisisa xikombelo na ku nyika xileriso xa nsirhelelo xa nkarhinyana

5. (1) Khoto yi fanele ku langutisisa xikombelo lexi yisiweke hi ku landza xiyenge xa 4 (7) hi xihatla lexi kotekaka, hi xikongomelo xolexo, yi langutisisa vumbhoni lebyi yi vonaka byi fanerile, ku katsa vumbhoni byo vulavula kumbe vumbhoni bya xihlambanyo, lebyi nga ta va xiphemu xa rhekhodo ya mafambiselo.

(1A) Iaha swiyimo swi pfumelaka na laha Qweta ra Mindyangu ri nga kona, eka swiyimo leswi nga ta va swi vekiwile eka *Mediation in Certain Divorce Matters Act, 1987* (Nawu wa No. 24 wa 1987), loko yi languta xikombelo lexi langutisisiweke eka xiyengentsongo xa (1), khoto yi nga ha endla leswaku ku va na vulavisisi bya Qweta ra Mindyangu, lebyi langutisiweke eka *Mediation in Certain Divorce Matters Act, 1987*, leri khoto yoleyo yi nga eka ndhawu ya rona yo tirha, hi mayelana na ku hlayiseka ka n'wana lontsongo kumbe n'wana loyi a ha hlayisiwaka loyi a khumbiwaka hi mafambiselo wolawo, laha ku lulamisela ka Nawu wolowo ku tirhaka na ku cinca lo ku lavekaka ku ya hi xiyimo.

(2) Loko khoto yi enerisekile leswaku ku na vumbhoni lebyi nga erivaleni bya leswaku—

(a) muhlamuri u le ku endleni kumbe u endle xendlo xa madzolongwa ya le mindyangwini; naswona

(b) muvileri a nga ha vaviseka hikwalaho ka madzolongwa wolawo ya le mindyangwini loko ku nga nyikiwi xileriso xa nsirhelelo hi xihatla, ku ri karhi ku nga tshikiwi mhaka ya leswaku muhlamuri a nga tivisiwanga hi mafambiselo lawa ya langutisiweke eka xiyengentsongo xa (1), khoto yi fanele ku nyika xileriso xa nsirhelelo xa nkarhinyana ehenhla ka muhlamuri, hi ndlela leyi vekiweke.

(3) (a) Xileriso xa nsirhelelo xa nkarhinyana xi fanele ku yisiwa eka muhlamuri hi ndlela leyi vekiweke naswona xi fanele ku tivisa muhlamuri ku komba xivangelo xa leswaku hikokwalahokayini xileriso xa nsirhelelo xi nga fanelanga ku nyikiwa hi siku leri vekiweke ro tthelela ekhoto.

(b) khopi ya xikombelo lexi boxiweke eka xiyenge xa 4(1) na rhekhodo ya vumbhoni byihi na byihi lebyi lemukiweke hi ku landza xiyengentsongo xa (1) byi fanele ku nyikiwa muhlamuri xikan'we na xileriso xa nsirhelelo xa nkarhinyana.

(4) Loko khoto yi nga nyiki xileriso xa nsirhelelo xa nkarhinyana hi ku landza xiyengentsongo xa (2), khoto yi fanele ku lerisa matsalana wa khoto ku yisa tikhopi leti tiyisisiweke ta xikombelo lexi khumbekaka na swihlambanyo hinkwaswo leswi seketelaka eka muhlamuri hi ndlela leyi vekiweke, xikan'we na xitiviso lexi byelaka muhlamuri ku komba xivangelo xo va xileriso xa nsirhelelo xi nga nyikiwi hi siku ro tthelela ekhoto leri boxiweke eka xitiviso.

(5) masiku yo tthelela lawa ya boxiweke eka swiyengentsongo swa (3) (a) na (4) ya nga ka ya nga vi ehansi ka 10 ra masiku endzhaku kaloko xitiviso xi nyikiwile muhlamuri: Loko ku ri leswaku siku ra ku tthelela ekhoto leri vuriweke eka

xiyengentsongo xa (3) (a) ri nga ha languteriwa hi muhlamuri loko ku ve na xitiviso lexi tsariweke muvileri na khoto eka nkarhi lowu nga riki hansa ka 24 wa tiawara.

(6) Xileriso xa nsirhelelo xa nkarhinyana a xi nga tirhi ku fikela loko xi nyikiwile muhlamuri.

(7) Loko xileriso xa nsirhelelo xa nkarhinyana xi nyikiwile kumbe ku kumiwile vumbhoni byo komba ku amukeriwa ka xileriso xa nsirhelelo xa nkarhinyana, matsalana wa le khoto u fanele ku endla—

(a) khopi leyi tiyisiseweke ya xileriso xa nsirhelelo xa nkarhinyana; na

(b) leswaku mpfumelelo wa ku khoma lowu langutisiweke eka xiyenge xa 8(1)(a) wu yisiwa eka muvileri.

Ku nyika xileriso xa nsirhelelo

6. (1) Loko muhlamuri a nga vi kona hi siku ra ku tlhelela ekhoto leri langutisiweke eka xiyenge xa 5(3) kumbe (4), na loko khoto yi nga nerisekanga leswaku—

(a) muhlamuri u nyikiwile hi ndlela leyi faneleke; naswona

(b) xikombelo xi ri na vumbhoni lebyi nga erivaleni bya leswaku muhlamuri u endlile kumbe u le ku endleni ka madzolongwa ya le mindyangwini, khoto yi fanele ku nyika xileriso xa nsirhelelo eka fomo leyi vekiweke.

(2) Loko muhlamuri a ya ekhoto hi siku ro tlhelela ku ya alela ku nyikiwa ka xileriso xa nsirhelelo, khoto yi fanele ku ya emahlweni na ku yingisela mhaka na—

(a) ku tekela enhlokweni vumbhoni lebyi amukeriweke eka nkarhi lowu nga hundza hi ku landza xiyenge xa 5(1); na

(b) ku tekela enhlokweni swihlambanyo kumbe vumbhoni byo vulavula tanihilaha yi nga ta letela hakona, leswi nga ta va xiphemu xa rhekhodo ya mafambiselo.

(3) hi ku vona ka yona kumbe hikwalaho ka xikombelo xa muvileri, kumbe loko hi ku vona ka yona swi va swi fanerile kumbe ku va kahle ku endla tano, khoto yi nga ha lerisa leswaku eka ku kambela timbhoni, ku katsa na muvileri, muhlamuri loyi a nga yimeriweki hi muyimeri wa nawu—

(a) a nga fanelanga ku konakisiwa hi munhu loyi a nga na vuxaka bya le ndyangwini na muhlamuri; na

(b) ku veka swivutiso eka mbhoni yoleyo hi ku tivisa khoto swivutiso, naswona khoto yi ta vuyelela swivutiso eka muhlamuri.

(4) Endzhaku ko yingisela tanihlaha swi nga hlamuseriwa hakona eka xiyengentsongo xa (2), khoto yi fanele ku nyika xileriso xa nsirhelelo eka fomo leyi vekiweke loko yi kuma leswaku eka ku ringanisela ka ku koteka muhlamuri u endlile kumbe u le ku endleni ka xendlo xa madzolonga ya le mindyangwini.

(5) Loko ku nyikiwle xileriso xa nsirhelelo matsalana wa khoto, hi ndlela leyi vekiweke na hi xihatla, u fanele ku endla leswaku—

(a) xileriso xa le ku sunguleni xi nyikiwa muhlamuri; na

(b) khopi leyi tiyisisiweke ya xileriso xolexo, na mpfumelelo wo khoma lowu langutisiweke eka xiyenge xa 8(1)(a), swi ta nyikiwa muvileri.

(6) Mtsalana wa le khoto u fanele ku yisa tikhopi leti tiyisisiweke ta xileriso na mpfumelelo wo khoma lowu langutisiweke eka xiyenge xa 8 (1)(a) eka xitici xa maphorisa lexi hlawuriweke hi muvileri.

(7) Ku ya hi ku lulamisela ka xiyenge xa 7(7), xileriso xa nsirhelelo lexi nyikiweke hi ku landza xiyenge lexi xi tama xa ha tirha ku fikela loko xi vekiwa

etlhelo, naswona ku tirhisiwa ka xileriso xolexo swi nga ka swi nga yimisiwi loko ku tiviwa leswaku ku na aphili.

Matimba ya khoto mayelana na xileriso xa nsirhelelo

7. (1) hi ku tirhisa xileriso lexi vuriweke eka xiyenge xa 5 kumbe 6, khoto yi nga ha alela muhlamuri ku—
- (a) endla xendlo xihhi na xihhi xa madzolongga ya le mindyangwini;
  - (b) ku pfuniwa hi munhu un'wana ku endla xendlo xo tano;
  - (c) ku nghena eka ndhawu yo tshama leyi tirhisiwaka hi muvileri na muhlamuri: Loko ku ri leswaku khoto yi nga ha sindzisa ku alela loku ntsena loko switikomba swi ri leswi nga pfunaka muvileri;
  - (d) ku nghena eka tindhawu to karhi ta ndhawu yo tshama leyi va yi tirhisaka swin'we;
  - (e) ku nghena eka ndhawu yo tshama ya muvileri;
  - (f) ku nghena entiirhweni wa muvileri;
  - (g) ku alela muvileri loyi a tshamaka kumbe a tshama eka ndhawu leyi va yi tirhisaka swin'we tanihlaha swi nga langutisiwa hakona eka ndzimana leyintsongo ya (c) ku nghena kumbe ku kumeka eka ndhawu yo tshama leyi va yi tirhisaka swin'we kumbe xiphemu xo karhi xa ndhawu leyi va yi tirhisaka swin'we; kumbe
  - (h) ku endla xendlo xihhi na xihhi tanihlaha swi boxiweke eka xileriso xa nsirhelelo.
- (2) Khoto yi nga ha ngenisa swipimelo swin'wana leswi yi vonaka swi fanerile ku sirhelela na ku lulamisela nhlayiseko kumbe rihanyu ra muvileri, ku katsa xileriso—

(a) xo teka tlhari kumbe swithavana leswi nga na ngozi leswi nga ehansi ka vulawuri bya muhlamuri, tanihilaha swi nga langutisiwa hakona eka xiyenge xa 9; na

(b) xa leswaku mutirhi wa ku rhula u fanele ku famba na muvileri eka ndhawu yo karhi ku n'wi pfuna ku lulamisela ku teka nhundzu ya yena.

(3) eku leriseni ka ku alela leswi langutisiweke eka xiyengentsongo xa (1)(c), khoto yi nga ha sindzisa muhlamuri ku hakela rhente kumbe tihakelo ta bondo ku ri karhi ku langutiwa swilaveko swa timali na switirhisiwa swa muvileri na muhlamuri.

(4) Khoto yi nga ha lerisa muhlamuri ku hakela mali ya xihatla ya pfuneta endzhaku ko languta swilaveko swa timali na switirhisiwa swa muvileri na muhlamuri, naswona xileriso xo tano xi na swivangelo swa vuavanyisi bya khoto ya majisitarata.

(5) (a) Adirese yo tshama ya muvileri yi fanele ku ka yi nga katsiwi eka xileriso xa xivilelo, handlekaloko muxaka wa swipimelo swa xileriso wu lava leswaku adirese yi katsiwa.

(b) Khoto yi nga ha nyika swiletelo ku tiyisisa leswaku adirese yo tshama ya muvileri a yi boxiwi hi ndlela leyi nga vekaka ekhombyeni vuhlayiseki kumbe rihanyu ra muvileri.

(6) Loko khoto yi enerisekile leswaku swi ta pfuna n'wana wihi na wihi yi nga ha—

(a) alela muhlamuri ku tihlanganisa na n'wana yoloye; kumbe

(b) ku lerisa ku tihlanganisa na n'wana yoloye eka swipimelo leswi yi nga ta vona swi fanerile.

(7) (a) Khoto yi nga ka yi nga ali—

- (i) ku nyika xileriso xa nsirhelelo; kumbe
- (ii) ku sindzisa swipimelo kumbe ku endla xileriso xihi na xihi lexi yi nga na vuswikoti byo sindzisa kumbe ku endla ehansi ka xiyenge lexi, hikwalaho ka swivangelo swo va muvileri a ri na ku lulamisela kun'wana ka nawu.

(b) Loko khoto yi ri na mavonelo ya leswaku ku lulamusela kwihi na kwihi ka xilersio xa nsirhelelo swi tirhana na mhaka leyi swi faneleke ku tirhana na yona, eka ntsakelo wa vululami, swi lava ku tirhiwa ku ya emahlweni hi ku landza nawu wihi na wihi lowu faneleke, ku katsa na *Maintenance Act*, 1998, khoto yi fanele ku ku lerisa leswaku ku lulamisela koloko ku ta tirha eka nkarhi lowu vekiweke ku ya hilaha khoto yi vonaka hakona, ku endlela ku nyika lava khumbekaka nkarhi wo lava ku pfuneka lo ku faneleke hi ku landza nawu wolowo.

Mpfumelelo wo khoma endzhaku ko nyikiwa ka xileriso xa nsirhelelo

8. (1) Nkarhi na nkarhi loko khoto yi nyika xileriso xa nsirhelelo, khoto yi fanele ku veka xileriso—

- (a) lexi pfumelelaka ku nyikiwa ka mpfumelelo wo khoma muhlamuri, eka fomo leyi vekiweke; na
- (b) ku yimisa ku tirhisiwa ka mpfumelelo wolowo ku ya hi ku landzelela ku alela kwihi na kwihi, xipimelo, ku boheka kumbe xileriso lexi sindzisiweke hi ku landza xiyenge xa 7.

(2) Mpumelelo lowu vuriweke eka xiyengentsongo xa (1)(a) wu ta tirha handlekaloko xileriso xa nsirhelelo xi vekiwa etlhelo, kumbe xi khanseliwa endzhaku ko xi tirhisa.

(3) Matsalana wa khoto u fanele ku nyika mpfumelelo wa vumbirhi kumbe wo engetela wo khoma, loko muvileri a yisa xihlambanyo eka fomo leyi vekike lexi kombisaka leswaku mpfumelelo wo tano wo khoma wa laveka ku va a sirheleleka na leswaku mpfumelelo lowu nga kona wu—

(a) tirhisiwile na ku khanseliwa; kumbe

(b) ku lahleka kumbe ku handzuleriwa.

(4) (a) Muvileri a nga ha yisa mpfumelelo wo khoma xikan'we na xihlambanyo eka fomo leyi vekike eka xirho xin'wana na xin'wana xa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga, laha swi kombisiweke leswaku muhlamuri u tlule ku aleriwa kwihi a kwihi, xipimelo, ku boheka kumbe xileriso lexi nga eka xileriso xa nsirhelelo.

(b) Hi ku landza xiyenge xa 5, loko xirho lexi khumbekaka xi vona ku ri na swivangelo swo twala swo ehleketelela leswaku muvileri a nga ha vavisiwa hi kwalaho ka xihehlo xa ku tluriwa ka xileriso xa nsirhelelo hi muhlamuri, xirho xi fanele ku khoma muhlamuri hikwalaho ko va a endle nandzu lowu vuriweke eka xiyenge xa 17(a).

(c) Loko xirho lexi khumbekaka xi vona onge a ku na swivangelo leswi ringaneleke swo khoma muhlamuri hi ku landza ndzimana ya (b), u fanele ku yisa xitiviso lexi tsariweke eka muhlamuri lexi—

(i) boxaka vito, adirese yo tshama, na ntirho kumbe xiyimo xa muhlamuri;

(ii) vitanaka muhlamuri ku ya ekhoto, hi siku na nkarhi lowu vuriweke eka xitiviso, hi chaji ya ku endla nandzu lowu vuriweke eka xiyenge xa 17(a); na

(iii) ku va na setifikheti leyi sayiniweke hi xirho lexi khumbekaka lexi kombaka leswaku u yisile xitiviso eka muhlamuri na leswaku u hlamuserile muhlamuri nkoka wa xona.

(d) Xirho xi fanele ku yisa duplukheti ya xitiviso lexi vuriweke eka ndzimana ya (c) eka matsalana wa khoto leyi khumbekaka, naswona ku humesiwa ka duplukheti yoleyo swi ta va vumbhoni lebyi nga erivaleni bya leswaku orijinali yi nyikiwle muhlamuri loyi a boxiweke eka xitiviso.

(5) Loko ku langusisiwa loko ku ri leswaku muvileri a nga ha vaviseka tanihlaha swi langutisisiweke hakona eka xiyengentsongo xa (4)(b), xirho xa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga xi fanele ku tekela enhlokweni—

- (a) nxungeto wa nhlayiseko kumbe rihanyu ra muvileri;
- (b) xiyimo xa matikhomelo lawa ya vangaka ku tluriwa ka xileriso xa nsirhelelo; na
- (c) ku leha ka nkarhi ku sukela loko ku tluriwa lo ku ku humelerile.

(6) Nkahi na nkarhi loko ku nyikiwa mpfumelelo wo khoma eka xirho xa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga hi ku landza xiyengentsongo xa (4)(a), xirho xi fanele ku tivisa muvileri hi mfanelo ya yena yo katsa na ku tlhela a yisa chaji ya vugevenga ehenhla ka muhlamuri, na ku halmusela muvileri ndlela yo yisa chaji yo tano, loko swi koteka.

Ku teka matlhari na switlhavana swa nghozi

9. (1) Khoto yi fanele ku lerisa xirho xa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga ku teka xitlhava xihhi na xihhi kumbe switlhavana swa nghozi leswi muhlamuri a nga na swona kumbe leswi nga ehansi ka vulawuri bya yena, loko khoto yi enerisiwile hi vombhoni lebyi nga vekiwa emahlweni ka yona, ku katsa swihlambanyo swihi na swihi leswi seketelaka xikombelo lexi vuriweke eka xiyenge xa 4(1), leswaku—

- (a) muhlamuri u xungetile kumbe ku komba xikongomelo xo lava ku tidlaya, kumbe munhu un'wana loyi a nga eka vuxaka bya le ndyangwini na yena, ku ri kumbe ku nga ri hi tlhari rolexo kumbe hi xitlhavana lexi nga na nghozi; kumbe
- (b) ku va na tlhari rolexo kumbe xitlhavana xa nghozi swi nga ri kahle eka muhlamuri kumbe munhu un'wana loyi a nga na vuxaka bya le ndyangwini na yena, hikwalaho ka—
- (i) xiyimo xa miehleketo xa muhlamuri;
- (ii) ku tsakela madzolonga; kumbe
- (iii) ku tirhisa kumbe ku tolovela ku hanya hi swipyopyi kumbe swidzidziharisi.

(2) tlhari rin'wana na rin'wana leri tekiweke hi ku landza

xiyengentsongo xa (1) ri fanele ku yisiwa eka mutirhi wa Mitirho ya Maphorisa wa Afrika-Dzonga tanihilaha swi langutisiweke hakona eka xiyenge xa 11(2)(b) xa *Arms and Ammunition Act*, 1969 (Nawu wa No. 75 wa 1969), naswona khoto yi fanele ku lerisa matsalana wa le khoto ku yisa khopi ya rhekhodo ya vumbhoni eka Khomixinara wa Rixaka wa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga ku va yi langutsisiwa hi ku landza xiyenge xa 11 xa *Arms and Ammunition Act*, 1969.

(3) Tlhari rin'wana na rin'wana ra nghozi leri tekiweke hi ku landza

xiyengentsongo xa (1)—

- (a) ri fanele ku nyikiwa mfungho wo hlawuleka na ku tshikiwa emaphoriseni ku ringana nkarhi lowu khoto yi nga wu veka; naswona
- (b) ri ta tlheriseriwa eka muhlamuri, ;loko muhlamuri a nga ri n'wini wa tlhari, ri ta yisiwa eka n'wini wa rona hi xileriso xa khoto na hi swipimelo leswi khoto yi nga swi vekaka:

Loko ku ri leswaku—

- (i) hi ku vona ka khoto, loko nkoka wa xitlhavana xa nghozi lexi tekiweke wu ri ehansi ka R200; kumbe
- (ii) loko ku tlherisiwa ka xitlhavana xa nghozi swi nga lerisiwanga eka nkarhi wa 12 wa tin'hweti endzhaku kaloko ri tekiwile; kumbe
- (iii) loko khoto yi enerisekile leswaku swi kahle eka ntsakelo wa nhlayiseko wa munhu loyi a khumbekaka, khoto yi nga ha lerisa leswaku xitlhavana xa nghozi xi tekiwa hi Mfumo.

Ku hambanyisa kumbe ku veka etlhelo xileriso xa nsirhelelo

10. (1) Loko a tivisile munhu lowun'wana na khoto leyi khumbekaka hi ku tsala, muvileri kumbe muhlamuri a nga ha endla xikombelo xo hambanyisa kumbe ku veka etlhelo xileriso xa nsirhelelo lexi vuriweke eka xiyenge xa 6 hi ndlela leyi vekiweke.

(2) Loko khoto yi enerisekile leswaku ku kombisiwe xivangelo xa kahle xo hambanyisa kumbe ku veka etlhelo xileriso xa nsirhelelo, yi nga ha nyika xileriso xo endla tano: Loko ku ri leswaku khoto yi nga ka yi nga nyiki muvilerii xikombelo xo tano handlekaloko yi enerisekile leswaku xikombelo xi endiwile hi ku ntshuxeka na ku tsakela.

(3) Matsalana wa khoto u fanele ku yisa xitiviso eka muvileri na muhlamuri tanihilaha swi vekiweke loko xiileriso xa nsirhelelo xi hambanyisa kumbe ku veka etlhelo tanihilaha swi langutisiweke hakona eka xiyengentsongo xa (1).

Ku va kona eka mafambiselo na ku sivela ku hangalasiwa ka mahungu man'wana

11. (1) (a) a ku na munhu loyi a nga ta va kona hi nkahri wa mafambiselo wahi na wahi hi ku landza Nawu lowu handleka—

(a) vatirhi va le khoto;

(b) lava khumbekaka hi mafambiselo;

- (c) munhu wihi na wihi loyi a tisaka xikombelo hi ku yimela muvileri hi ku landza xiyenge xa 4(3);
- (d) muyimeri wihi na wihi wa nawu loyi a yimelaka munhu loyi a khumbekaka eka mafambiselo;
- (e) timbhoni;
- (f) vanhu lava nga hundziki vanharhu hi xikongomelo xo nyika muvileri nseketelo;
- (g) vanhu lava nga hundziki vanharhu hi xikongomelo xo nyika muhlamuri nseketelo; na
- (h) munhu un'wana na un'wana loyi khoto yi n'wi pfumelelaka ku va kona:

Loko ku ri leswaku khoto ya ha alela munhu wihi na wihi ku va kona eka xiphemu xo karhi xa mafambiselo loko yi enerisekile leswaku ku endla tano swi le ka ntsakelo wa vululami.

(b) ku hava nchumu eka xiyengentsongo lexi xi hungutaka matimba ya khoto yo yingisela mafambiselo eka khamera kumbe ku alela munhu wihi kumbe wihi ku va kona eka mafambiselo yo tano.

(2) (a) A ku na munhu loyi a nga ta hangalasa mahungu lawa ya nga ta boxa vito ra munhu wihi kumbe wihi loyi a khumbekaka eka mafambiselo hi ndlela yihi kumbe yihi na hi ku kongoma kumbe hi ndlela leyi nga kongomiki.

(b) Loko khoto yi enerisekile leswaku swi le ka ntsakelo wa vululami, yi nga ha lerisa leswaku mahungu yo angetela lawa ya yelanaka na mafambiselo lawa ya veke kona hi ku landza Nawu lowu ya nga ka ya nga hangalasiwi: loko ku ri leswaku ku hava xiletelo lexi tirhaka hi ku landza xiyengentsongo lexi mayelana na ku hangalasiwa ka xiviko lexi nga enawini lexi nga

boxiki mavito kumbe ku humesela erivaleni vanhu lava khumbekaka eka mafambiselo kumbe timbhoni ta mafambiselo yo tano.

Matimba yo tirha

12. (1) Khoto yihi na yihi eka ndhawu leyi—

(a) muvileri a tshamaka kona swa xinkarhana kumbe swa nkarhi hinkwawo, a nga na bindzu kumbe a thoriweke kona;

(b) muhlamuri a tshamaka kona, a nga na bindzu kumbe a thoriweke kona;
kumbe

(c) xivangelo xa xendlo xi humeleleke kona, yi na matimba yo nyika xilersio xa nsirhelelo tanihlaha swi langutisiweke hakona eka Nawu lowu.

(2) A ku na nkarhi wo hlawuleka wa lowu pimiweke lowu lavekaka mayelana na xiyengentsongo xa (1)(a).

(3) Xileriso xa nsirhelelo xa tirha eka Riphabliki hinkwaro.

Ku nyika matsalwa

13. (1) Ku yisiwa ka tsalwa rihi kumbe rihi hi ku landza Nawu lowu swi fanele ku endliwa hi ndlela leyi vekiweke hi matsalana wa le khoto, xandla xa majaji kumbe mutirhi wa ku rhula, kumbe hi ndlela leyi khoto yi nga ta lerisa hayona.

(2) Swinawana leswi langutisiweke eka xiyenge xa 19 swi fanele ku lulamisela mpfuneto wa swa timali ku suka eka Mfumo eka muvileri kumbe muhlamuri loyi a nga hava ndlela yo hakelela timali ta vukorhokeri byo karhi hi ku landza Nawu.

Vuyimeri bya nawu

14. Munhu wihi na wihi loyi a khumbekaka eka mafambiselo hi ku landza Nawu lowu a nga ha yimeriwa hi vuyimeri bya nawu.

Ku durheriwa

15. Khoto yi nga endla xileriso xa ku durheriwa ehenhla ka munhu wihi kumbe wihi loko yi enerisekile leswaku munhu yoloye u endle swo karhi a tsakile, a khunguvanyekile kumbe handleka xivangelo.

Aphili na nkambisiso

16. Ku lulamisela mayelana na aphili na ku kambisisa leswi langutisiweke eka *Magistrate's Courts Act*, 1944 (Nawu wa No. 32 wa 1944), na *Supreme Court Act*, 1959 (Nawu wa No. 59 wa 1959), swa tirha eka mafambiselo wahi na wahi hi ku landza Nawu lowu.

Milandzu

17. Ku ri karhi ku nga tshikiwi ku lulamisela ka nawu wihi kumbe wihi, munhu wihi kumbe wihi loyi—

- (a) a tlulaka ku laleriwa, xipimelo, ku boheka kumbe xileriso lexi vekiweke hi ku landza xiyenge xa 7;
- (b) a tlulaka ku lulamisela ka xiyenge xa 11(2)(a);

- (c) a hlulekaka ku landzelela xileriso xihi kumbe xihi hi ku landza ku lulamisela ka xiyenge xa 11(2)(b); kumbe
- (d) eka xihlambanyo lexi vuriweke eka xiyenge xa 8(4)(a), a nyikaka xitatimende xa vunwa ha vomu mhaka ya nkoka, u na nandzu naswona a nga ha khomiwa eka nandzu lowu vuriweke eka ndzimana ya (a) ku va a hakela fayini kumbe ku pfaleriwa ekhotsweni nkarhi lowu nga hundziki ntlhanu wa malembe kumbe haswimbirhi fayini yo tano na ku pfaleriwa ekhotsweni, naswona eka nandzu lowu langutisiweke eka ndzimana ya (b), (c), or (d), ku fayina kumbe ku pfaleriwa ekhotsweni ku ringana nkarhi lowu nga hundziki malembe mabirhi kumbe haswimbirhi fayini yo tano na ku pfaleriwa ekhotsweni.

Ku tirhisiwa ka Nawu hi matimba ya vuchuchisi na swirho swa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga

18. (1) A ku na muchuchisi loyi a nga ta—

(a) ala ku endla vuchuchisi; kumbe

(b) ku susa chaji mayalena na ku tluriwa ka xiyenge xa 17(a), handlekaloko a pfumeleriwele ku endla tano, ku nga ha va hi ku angarhela kumbe eka nandzu wo hlawuleka, hi Mufambisi wa Vuchuchisi bya Mfumo tanihilaha swi langutisiweke eka xiyenge xa 13(1)(a) xa *National Prosecuting Authority Act*, 1998 (Nawu wa No. 32 wa1998), kumbe xirhonkulu xa matimba ya vuchuchisi lexi nyikiweke matimba yo endla tano hi Mufambisi hi ku tsala.

(2) Mufambisi wa Vuchuchisi bya Mfumo wa Rixaka loyi a vuriweke eka xiyenge xa 10 xa *National Prosecuting Authority Act*, 1998, hi ku tihlanganisa na Holobye wa Vululami na le ndzhaku ko tihlanganisa na Vafambisi va Vuchuchisi bya Mfum, u fanele ku veka pholisis ya vuchuchisi na ku nyika swiletelo swa pholisi mayelana na ndzau wihi na wihi lowu vaka kona ku suka eka madzolongwa ya le mindyangwini.

(3) Khomixinara wa Rixaka wa Mitirho ya Maphorisa wa Afrika-Dzonga u fanele ku nyika swileriso swa rixaka tanihlaha swi langutisiweke eka xiyenge xa 25 xa *South African Police Service Act*, 1995 (Nawu wa No. 68 wa1995), leswi swirho swi faneleke ku wu landzelela eku tirheni mitirho ya swona hi ku landza Nawu lowu, naswona leriso xihhi na xihhi lexi nyikiweke hi ndlela yoleyo xi fanele ku hangalasiwa eka *Gazete*.

(4) (a) Ku hluleka ka xirho xa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga ku landzelela ku boheka loku vekiweke hi ku landza Nawu lowu kumbe swileriso swa rixaka leswi vuriweke eka xiyengentsongo xa (3), swi va matikhomelo yo biha tanihilaha swi langutisiweke hakona eka *South African Police Service Act, 1995*, na Hofisi ya Matsalana, leyi tumbuluxiweke hi ku landza xiyenge xa 4(1) xa *Civilian Secretariat for Police Service Act, 2010*, xi fanele ku tivisiwa hi ku hluleka koloko lo ku rhipotiweke eka Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga.

(b) Handlakaloko Hofisi ya Matsalana yi lerisa hi ndlela yin'wana eka nandzu wo hlawuleka, Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga yi fanele ku ngenhisa mafambiselo yo tshinya ehenhla ka xirho xihi na xihi lexi hehliwaka ku va xi hlulekile ku landzelela ku boheka lo ku vuriweke eka ndzimana ya (a).

(5) (a) Mufambisi wa Vuchuchisi bya Mfumo wa Rixaka u fanele ku yisa pholisi yihi kumbe yihi ya vuchuchisi na swiletelo swa pholisi leswi vekiweke kumbe ku humesiwa hi ku landza xiyengentsongo xa (2) ePalamende, naswona pholisi yo sungula kumbe swiletelo leswi vekiweke hi ndlela yoleyo kumbe ku nyikiwa, swi fanele ku yisiwa ePalamende eka nkarhi wa tsevu wa tin'hweti wa ku sungula ku tirha ka Nawu lowu.

(b) Khomixinara wa Rixaka wa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga u fanele ku yisa swiletelo swihi na swihi swa rixaka leswi nyikiweke hi ku landza xiyengentsongo xa (3) ePalamende, naswona xileriso xo sungula lexi nyikiweke hi ndlela yoleyo xi fanele ku yisiwa ePalamende eka nkarhi wa tsevu wa tin'hweti wa ku sungula ku tirha ka Nawu lowu.

(c) Hofisi ya matsalana yi fanela ku yisa xiviko ePalamende mayelana na nhlayo ya na vuxokoxoko bya timhaka leti vikiweke hi ku landza

xiyengentsongo xa (4)(a) tsevu wa tin'hweti tin'wana na tin'wana, na ku andlala swibumabumelo leswi endliweke mayelana na timhaka toleto.

(d) Khomixinara wa Rixaka wa Mitirho ya Maphorisa ya Afrika-Dzonga u fanele ku vikela Palamende eka tsevu wa tin'hweti tin'wana na tin'wana mayelana na—

- (i) nhlayo na vuxokoxoko bya swivilelo leswi amukeriweke ehanhla ka swirho swa yona mayelana na ku hluleka ku kwihi na kwihi lo ku langutisiweke eka xiyengentsongo xa (4)(a);
- (ii) mafambiselo yo tshinya lawa ya nghenisiweke hikwalaho ka ku hluleka ku landzelela na xiboho lexi sukaka eka mafambiselo wolawo; na
- (iii) magoza lawa ya tekiweke ku suka eka swibumabumelo leswi endliweke hi Hofisi ya Matsalana.

Swinawana

19. (1) Holobye wa Vululami a nga ha endla swinawana mayelana na—

- (a) fomo yihi na yihi leyi faneleke ku vekiwa hi ku landza Nawu lowu;
- (b) mhaka yihi na yihi leyi faneleke ku vekiwa hi ku landza Nawu lowu; na
- (c) mhaka yihi na yihi leyi Holobye a vonaka yi fanerile kumbe ku tirha ku va yi vekiwa ku kota ku fikelela swikongomelo swa Nawu lowu.

(2) Xinawana xihi na xihi lexi vekiweke ehansi ka xiyengentsongo xa (1)—

- (a) xi fanele ku yisiwa ePalamende loko xi nga si hangalsiwa eka *Gazete*;
- (b) leswi nga vangelaka Mfumo ku va wu tirhisa mali, swi fanele ku endliwa hi ku tihlanganisa na Holobye wa Timali; naswona

(c) xi nga ha lulamisela leswaku munhu wihi na wihi loyi a tlulaka ku lulamisela loku kumbe ku hluleka ku landzelela a va na nandzu naswona loko nandzu wu tiyisiwa u ta fayiniwa kumbe ku pfaleriwa ekhotsweni ku ringana nkarhi lowu nga hundziki lembe.

20. Ku cinciwa ka xiyenge xa 40 (1) *Criminal Procedure Act*, No. 51 wa 1977, hi ku ngenisa ndzimana ya (q).

Ku herisiwa ka milawu na ku hlayisa

21. (1) Swiyenge swa 1, 2, 3, 6 na 7 swa *Prevention of Family Violence Act*, 1993 (Nawu wa No. 133 wa 1993), swa herisiwa.

(2) Xikombelo xin'wana na xin'wana lexi endliweke, mafambiselo lawa ya tirhisiweke kumbe xileriso lexi nyikiweke hi ku landza xiyengentsongo xa (1) xi ta tekiwa ku va xi endliwile, ku tirhisiwa kumbe ku nyikiwa hi ku landza Nawu lowu.

Nhlokomhaka yo koma na ku sungula ku tirha

22. Nawu lowu wu ta vuriwa Nawu wa Madzolonga ya le mindyangwini 1998, naswona wu sungula ku tirha hi siku leri vekiweke hi Puresidente hi ku tivisa eka *Gazete*.